

J. Radosław TRUCHAN, Kamila WŁODAREK
Wyższa Szkoła Policji – Szczytno

POWSTANIE KORPUSU OCHRONY POGRANICZA, BĘDĄCEGO ELEMENTEM SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA II RZECZYPOSPOLITEJ

Streszczenie

W niniejszym artykule podjęto próbę dokonania charakterystyki jednej z formacji granicznych II RP, jaką był Korpus Ochrony Pogranicza. Opisano m.in. historię tej służby i przyczyny jej powołania. Szczególną uwagę zwrócono na zadania Korpusu, a także jego strukturę organizacyjną i funkcjonalną.

1. Wprowadzenie

Każde państwo, dążąc do utrzymania niezależności i integralności swojego terytorium, musiało zadbać o zabezpieczenie swoich granic. Ich nienaruszalność była gwarancją nie tylko suwerenności danego kraju, ale także bezpieczeństwa jego obywateli. Mimo różnego rodzaju zmian, czy to politycznych, czy gospodarczych ochrona granicy nadal jest jednym z podstawowych obowiązków każdego państwa.

Historia dowodzi, że kraje, które nie potrafiły zabezpieczyć swoich granic zazwyczaj przestawały istnieć. Przez wieki ochrona granic przybierała różne formy, ale zawsze miała na celu ochronę centrów życiowych państw i zapewnienie przetrwania narodów. To tereny przygraniczne przyjmowały na siebie pierwsze uderzenie wroga, a jednocześnie były bazą wypadową w ekspansjonistycznych wyprawach. Niezwykle istotne w ochronie granicy były czynniki fizjograficzne, ale nawet najkorzystniejsze ich ukształtowanie nie mogło dać pełnego wymiaru bezpieczeństwa, jeżeli nie były one wspierane przez działania człowieka¹.

Dlatego też z biegiem lat zauważono potrzebę powołania wyspecjalizowanych instytucji, których głównym zadaniem byłaby ochrona granic.

¹ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1997, s. 20-21.

2. Historia służb granicznych II Rzeczypospolitej

Państwo polskie w chwili powstania (X w.) posiadało korzystne granice naturalne, jednak w puszczech, górach czy rozlewiskach rzek znaleźć można było miejsca, które wrogie wojska były w stanie pokonać. W związku z tym zaczęto budować sztuczne umocnienia w miejscach zagrożonych. Budowę ich zapoczątkowały jeszcze związki plemienne (VIII/IX w.). Po powstaniu państwa polskiego prace te rozwijano. Do najstarszych tego typu umocnień należały przesieki, wały, rowy obronne czy grody. Najistotniejsze funkcje w zakresie ochrony granicy w państwie piastowskim pełniły grody pograniczne, stanowiące pierścień spinający system obrony państwa od zewnątrz. Były one budowane w dwóch, a nawet trzech liniach i z reguły stanowiły samodzielne punkty warowne, które wznoszono z myślą o stałym dozorowaniu granicy. Do każdego grodu należał okręg zarządzany przez urzędnika książęcego – kasztelana, odpowiedzialnego za czuwanie nad bezpieczeństwem, zbieranie daniny dla księcia, dowodzenie okoliczną ludnością w czasie najazdu wroga, a także ochronę granicy. Do tego celu kasztelanom przydzielano drużynników księcia, którzy stacjonowali w grodach nadgranicznych, a ich głównym zadaniem było dozorowanie granicy, za pomocą obserwacji z wież strażniczych, wysyłanych w teren patroli pieszych i konnych, organizowanie zasadzek czy podsłuchów. W razie niebezpieczeństwa, kasztelan w celach obronnych wykorzystywał okoliczną ludność. Grody odpowiedzialne również były za bezpieczeństwo wolnego ruchu granicznego, odbywającego się głównie na przejściach dróg handlowych. Ochrona granicy została ograniczona w okresie rozbiegów dzielnicowych. Dopiero Kazimierz Wielki, po objęciu tronu stworzył nowy mechanizm obrony granic, złożony z wyselekcjonowanych zamków i warowni, obsadzonych przez stałe załogi utrzymywane na żołdzie królewskim².

W okresie późniejszym (XVI–XVIII w.) za ochronę granicy i zapewnienie bezpieczeństwa na terenach przygranicznych odpowiedzialni byli starostowie grodowi miejscowości pogranicznych, którzy do tego celu wykorzystywali przede wszystkim znajdujące się na pograniczu umocnienia w postaci zamków, grodów czy wałów po grodziskach. Jednakże ze względu na trudne warunki i małą liczbę strażników wykorzystywano także miejscową szlachtę, jak również zawierano porozumienia ze starostami po drugiej stronie granicy. Jak podaje literatura szczególna sytuacja była na granicy południowo – wschodniej, gdzie typowe środki zabezpieczenia były niewystarczające. Dlatego też tamtejsi starostowie byli wspomagani przez oddziały tzw. obrony potocznej, zastąpione później

² H. Dominiczak, wyd. cyt., s. 42-75.

przez Zygmunta Augusta oddziałami wojsk kwarcianych³. Poza tym starostowie mieli także możliwość wykorzystania do ochrony granic pospolitego ruszenia i innych formacji wojskowych (np. gwardii królewskiej, oddziałów zaciąganych przez wojewodów, sił zbrojnych utrzymywanych przez miasta królewskie, wojsk ordynackich czy wojsk prywatnych). Zabezpieczenie granicy polegało wówczas na jej ochronie w tzw. trzech liniach. **Pierwszą** stanowiły oddziały piechoty, stacjonujące w zamkach, **drugą** oddziały konne przebywające w obozach i stanicach (strażnicach), a **trzecią** lotne, konne patrole (czaty czy stráže). Podkreślić trzeba, że wojsko oprócz zadań ochronnych i prewencyjnych na granicy prowadziło także rozpoznanie wśród miejscowej ludności (wywiad) oraz wykrywało obcych szpiegów, próbujących przedostać się do Polski (kontrwywiad). Pomimo tego, iż żołnierze zaciężni wojsk kwarcianych posiadali duże doświadczenie w ochronie granic, było ich za mało i dlatego nie byli w stanie podołać wyzwaniom w zakresie zabezpieczenia granic. Ponadto zamki i osady graniczne od końca XVII w. zaczęły popadać w ruinę, co niewątpliwie ułatwiło zaborcom rozbiór Polski⁴.

Od drugiej połowy XVIII w., kiedy ziemie polskie zostały podzielone między trzech zaborców i stały się integralną częścią ich terytoriów, ochrona granic tych ziem stanowiła element systemu zabezpieczenia granic państw zaborczych. Jednak w okresie niewoli istniały pewne namiastki państwowości polskiej. W czasach Księstwa Warszawskiego za ochronę granicy odpowiedzialne było wojsko, które pełniło funkcję formacji granicznej. Natomiast w okresie Królestwa Polskiego za ochronę granicy odpowiadały instytucje cywilne, nadzorowane przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji. Zajmowały się one fizyczną ochroną granic, wydawaniem wiz i prowadzeniem ewidencji ruchu granicznego. Jednak w 1851 r. zniesiono odrębność w zakresie zabezpieczenia granic z Rosją, w ramach polityki unifikacji Królestwa z Rosją, a po powstaniu styczniowym zlikwidowano resztki odrębności w tym zakresie z Austrią i Prusami⁵.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., ukształtowały się dwa odrębne systemy ochrony granicy. Pierwszy obejmował granicę wschodnią, drugi natomiast zachodnią, południową i północno – zachodnią. Ówczesna sytuacja Rzeczypospolitej wymagała utworzenia

³ *Wojsko kwarciane* było elitarną formacją o charakterze stałym i zaciężnym, złożoną z jazdy, piechoty i artylerii, liczyło ono od 4 do 6 tys. osób, w czasie pokoju liczba ta była ograniczana. Szerzej zob. A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011, s. 58.

⁴ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 57-59.

⁵ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 141-142.

specjalistycznych formacji do obrony granic⁶. Granica wschodnia, zaraz po I wojnie światowej, chroniona była przez wojsko, głównie ze względu na to, że przed jej wytyczeniem była ona linią frontu. W dniu 31 października 1918 r., jeszcze przed formalnym odzyskaniem niepodległości, utworzono tam Straż Gospodarczo – Wojskową, której głównym zadaniem była kontrola ruchu towarowego na liniach kolejowych i punktach kontrolnych. Taki stan rzeczy związany był z tym, iż polskie władze przystępując do organizacji Straży Gospodarczo – Wojskowej, miały na uwadze nie tyle ochronę granic, co zabezpieczenie istotnych dla naszego kraju szlaków komunikacyjnych. Formację podporządkowano dwóm ministerstwom, tj. Ministerstwu Apropowizacji oraz Ministerstwu Wojny⁷. Jej struktura została oparta na strukturach organizacyjnych kawalerii, a dowódcą został płk Adolf Małyszko⁸. Formacja ta na przełomie 1918/1919 r. przekształcona została w Bataliony Etapowe. Stało się tak dlatego, iż sytuacja na wschodniej granicy i kilkumiesięczne doświadczenie Straży Gospodarczo – Wojskowej pokazały, iż niezbędne jest utworzenie wyodrębnionej instytucji do ochrony granic. Do głównych zadań Batalionów Etapowych należała ochrona granicy wschodniej na linii demarkacyjnej, utrzymanie porządku i bezpieczeństwa na zapleczu armii oraz niedopuszczenie do ruchu osobowego i towarowego w strefie demarkacyjnej⁹.

W miarę stabilizacji wewnętrznej państwa, coraz większego znaczenia nabierała ochrona granic pod względem celnym, co zaowocowało powołaniem w 1920 r. cywilnej służby granicznej, ściśle związanej z władzą skarbową. Jak podaje literatura, w kwietniu 1921 r. wycofano w głąb kraju oddziały wojskowe, zaangażowane w ochronę granicy, a 10 września 1921 r. utworzono Baony Celne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które zajęły miejsce Batalionów Etapowych. Były one podległe zarówno Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, jak i organom administracji. Cała formacja składała się z 44 baonów celnych, których najważniejszym zadaniem była ochrona nienaruszalności granicy państwa

⁶ H. M. Kula, *Polska Straż Graniczna w latach 1928-1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994, s. 5-15.

⁷ Straż Gospodarczo-Wojskowa podlegała Ministerstwu Apropowizacji w zakresie wykonywanych działań, natomiast Ministerstwu Wojny w zakresie dyscypliny wojskowej. Szerzej zob. J. Prochwicz, Z. J. Kępa, *ABC formacji granicznych II Rzeczypospolitej*, www.cs.strazgraniczna.pl

⁸ Płk Adolf Małyszko - ps. M. Floda, w czasie I wojny światowej dowódca Parku Artyleryjskiego, uczestnik walk w Prusach Wschodnich, w 1917 r. przeniesiony na front Kaukaski do 123 Brygady Artylerii; pod koniec 1917 r. opuścił baterię i wyjechał do Tyflisu, gdzie rozpoczął organizowanie Dywizji Polskiej na Kaukazie, potem przemianowanej na Brygadę Polską; po jej rozwiązaniu wyjechał do Polski, gdzie 1918 r. mianowany został dowódcą Wojskowej Straży Granicznej. Szerzej zob. www.muzeumsg.pl [luty 2012]

⁹ J. Prochwicz, Z. J. Kępa, wyd. cyt.

przed nielegalnym ruchem osobowym i towarowym oraz ochrona punktów przejściowych przez granicę. 1 września 1922 r. nazwę zmieniono na Baony Straży Granicznej, podległe już nie tylko Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i organom administracji, ale również Ministerstwu Spraw Wojskowych (w zakresie spraw ogólnowojskowych). Formacja złożona była z 44 batalionów Straży Granicznej, 3 szwadronów Żandarmerii Etapowej i Szkoły Podoficerskiej. Zadania pozostały niezmienione. Jednak i ta formacja nie przetrwała długo. 1 lipca 1923 r. ochronę granicy wschodniej przejęła Policja Państwowa¹⁰. Dla ochrony granicy zorganizowano specjalne kompanie graniczne, które nie były jednak przygotowane do pełnienia służby na granicy. Brak odpowiedniego wyposażenia i infrastruktury granicznej, a także słabe wykształcenie policjantów przyczyniło się do szybkiego, przekazania zadań ochrony granicy kolejnej formacji¹¹. Trzeba dodać, że organizacja ochrony granicy na wschodzie po I wojnie światowej, miała specyficzny charakter. Związane było to głównie z stosunkami politycznymi panującymi, na tym pograniczu.

3. Sytuacja polityczna RP po 1918 r. w kontekście formowania i zabezpieczania granic

Po zakończeniu I wojny światowej państwo polskie nie posiadało wytyczonych granic. Ich ustalenie trwało kilka lat i wiązało się z wielopłaszczyznową walką polityczną, a często także zmaganiem militarnymi. Wpływ na taką sytuację miały przede wszystkim czynniki historyczne i polityczne, ale także niezdecydowanie państw zwycięskiej koalicji, gdyż to do nich należała decyzja o kształcie terytorium Polski. Brak jasnego stanowiska w polskiej sprawie wynikał ze zróżnicowanych interesów koalicjantów. W pierwszych miesiącach istnienia II Rzeczypospolitej granice miały charakter doraźny i zwykle rozciągały się wzdłuż obszarów, które znalazły się w końcu 1918 r. pod administracją rządu polskiego. Zasięg terytorialny Rzeczypospolitej w tym czasie nie był jeszcze ukształtowany. Granicę wschodnią wyznaczała linia frontu poprzez obecność polskich wojsk, aż do grudnia 1919 r. Wtedy podjęto próby wypracowania oficjalnego stanowiska wobec tego obszaru. Rada Najwyższa 8 grudnia 1919 r. zdecydowała o tymczasowym ustaleniu wschodniej granicy Polski wzdłuż tzw. linii Curzona. Zaproponowane oparcie granicy na Bugu i wschodniej granicy województwa białostockiego, przy swobodnym jej przebiegu na odcinku południowo – wschod-

¹⁰ J. Prochwicz, Z. J. Kępa, wyd. cyt.

¹¹ J. Widacki, *Korpus Ochrony Pogranicza (1924-1939) – formacja ochrony granic oraz ochrony porządku i bezpieczeństwa we wschodnim pasie przygranicznym*, Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka 2008, nr 1-2, s. 287.

nim, było dla strony polskiej nie do przyjęcia, gdyż Rada nie wzięła pod uwagę roszczeń polskich do ziem na wschód od Bugu, a także faktu, iż jednostki Wojska Polskiego znajdowały się daleko na wschód od proponowanej granicy. Dlatego też władze polskie nie respektując narzuconych ustaleń, prowadziły działania militarne w celu korzystniejszego ustalenia wschodniej granicy RP¹².

Wojna polsko – sowiecka była ostatnim etapem na drodze do ustalenia terytorialnego zasięgu II Rzeczypospolitej i granicy z Rosją. Wszelkie działania wojenne zostały zakończone w październiku 1920 r., kiedy to na mocy obustronnego porozumienia, podpisano wstępne warunki pokoju. Jednak problem ustalenia granicy nie ograniczał się tylko do granicy z Rosją. Poważnym problemem, wymagającym rozwiązania, była także kwestia litewska. W 1920 r. rząd Władysława Grabskiego uznał istnienie Litwy, głównie z powodu nacisków państw koalicyjnych. Domagały się one wycofania wojsk polskich z regionu Wilna. W związku z tym rozpoczęto pertraktacje w tej kwestii, które zakończone zostały podpisaniem tzw. umowy suwalskiej, na podstawie której ustalono linię demarkacyjną przy równoczesnym zawieszeniu broni. Linia ta przebiegała na Suwalszczyźnie wzdłuż „Linii Focha” i dalej na wschód od Grodna do linii kolejowej Lida – Wilno. Jednak środowiska skupione wokół marszałka Piłsudskiego nie chciały pogodzić się z całkowitą utratą Wilna i dlatego też, równoległe z prowadzonymi rokowaniami, przygotowywały się do zbrojnego natarcia. 8 października 1920 r. gen. dyw. Lucjan Żeligowski, któremu powierzono dowództwo dywizji litewsko – białoruskiej, rozpoczął marsz na Wilno. Akcja ta miała charakter działania niezależnego od rządu polskiego. Zajęty obszar, nazywany Litwą Środkową, otrzymał status quasi wolnego okręgu, który ostatecznie w lutym 1922 r. uchwałą Sejmu został inkorporowany do Polski¹³. Natomiast 18 marca 1921 r. zawarto tzw. traktat ryski między Polską a Rosją i Ukrainą, który zakończył wojnę polsko – sowiecką i zapewnił ustalenie granicy wschodniej RP. Na mocy jego postanowień Rzeczpospolita uzyskała na wschód od linii Curzona obszar ok. 130 tys. km² z 5 mln ludności. Konsekwencją traktatu było obustronne, szczegółowe wyznaczenie granicy w terenie, połączone z ustawieniem 2290 słupów granicznych¹⁴. Warto podkreślić, że zakończenie wojny i zawarcie pokoju nie było jednoznaczne z unormowaniem sytuacji na terenach wschodnich. Granica

¹² H. M. Kula, wyd. cyt., s. 9-10.

¹³ H. M. Kula, wyd. cyt., s. 10-11.

¹⁴ P. Stawicki, *U źródeł powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, (w:) J. Prochwicz (red.), *Korpus Ochrony Pogranicza. Materiały z Konferencji Naukowej w 80 – rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 2005, s. 12.

z Rosją Sowiecką uznawana była za szczególnie niebezpieczną i stale zagrożoną. Dlatego też jej ochrona przez cały okres międzywojenny miała wyjątkowy charakter. Główną przyczyną takiej sytuacji były liczne akcje dywersyjne i sabotażowe, przeprowadzane przez sowieckie służby specjalne. Odnotowywano także przypadki przemytu, przekupstwa, porwań oraz napady sowieckich grup dywersyjnych i rabunkowych na ludność, mienie i środki transportu. W okresie od kwietnia 1921 do kwietnia 1924 r., zaobserwowano 259 wypadków z ZSRR na teren Polski¹⁵.

Ostateczne zakończenie procesu sankcjonowania granic Polski miało miejsce 15 marca 1923 r., kiedy Rada Ambasadorów zatwierdziła wschodnią granicę Polski, uznając tym samym Galicję Wschodnią i Wileńszczyznę za integralną część naszego terytorium. II Rzeczpospolita pomimo tego, że mniejsza od tej przedrozbiorowej, odrodziła się jako państwo rozległe. Zajmowała ona obszar 388,4 tys. km² i była szóstym pod względem wielkości państwem w Europie (po Związku Radzieckim, Francji, Hiszpanii, Niemczech i Szwecji)¹⁶.

Litwa, jednak nigdy nie uznała granicy z Polską, dalej konsekwentnie nazywając ją linią demarkacyjną. Dlatego też granica ta nigdy nie była dwustronnie wytyczona w terenie. Gwałtowne zaostrenie sytuacji w tamtym regionie miało miejsce w 1924 r. 12 maja litewska Rada Wojenna zarządziła koncentrację wojsk na granicy. Niewątpliwie celem tego działania był ewentualny napad na Wilno.

W związku z widocznym wzmocnieniem band litewskich, strona polska podjęła środki ostrożności. 19 maja gen. Edward Śmigły – Rydz, który pełnił funkcje inspektora armii w Wilnie, otrzymał pełnomocnictwa od rządu do przeprowadzenia inspekcji odcinka 520 km granicy z ZSRR, w celu sprawdzenia stanu zabezpieczenia i dokonania ewentualnych uszczelnień¹⁷. Jedynym odcinkiem granicy, który nie sprawiał większych kłopotów, była granica polsko – łotewska, uznana za najbezpieczniejszy odcinek wschodniej granicy. Choć i tam doszło do niewielkiego sporu granicznego, dotyczącego kilku gmin w powiecie iłkujskim, które ostatecznie przyznane zostały Łotwie¹⁸.

¹⁵ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924-1939*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002/2003, s. 34.

¹⁶ M. Paprocki, *Wpływ stosunków polsko-niemieckich na powstanie Straży Granicznej w 1928 roku*, www.cs.strazgraniczna.pl [grudzień 2011]

¹⁷ P. Stawecki, wyd. cyt., s. 14.

¹⁸ W. Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2007, s. 120.

II Rzeczpospolita.

Źródło:

http://banknoty.republika.pl/rzeczpospolita_polska_1919/PKKP_waluta_markowa/rzeczpospolita_polska_1918_1939_historia.htm, [luty 2012 r.].

W lecie 1924 r. miały miejsce dwa incydenty¹⁹ na granicy wschodniej, które szczególnie wstrząsnęły opinią publiczną i uwydatniły nieskuteczność ówczesnego systemu ochrony granicy, uwypuklając sła-

¹⁹ W nocy z 3 na 4 sierpnia około 100-osobowa grupa, złożona z żołnierzy Armii Czerwonej i polskich przestępców, wcześniej zbiegłych za granicę, dowodzona przez radzieckiego oficera straży granicznej Boryszkiewicza, napadła na miasto Stółpce. Natomiast 24 września 1924 r. około 40-osobowa grupa zatrzymała pociąg osobowy pod Łunińcem i ograbiła i pobiła pasażerów, a następnie wycofała się za granicę. Dowodził nią Trofim Kalinenko, radziecki komendant odcinka granicznego. Wśród wielu poszkodowanych znaleźli się m. in. wojewoda Downarowicz i biskup Łoziński. Szerzej zob. M. Jabłonowski, *Formacja specjalna...*, s. 34-35.

bość administracji, zdemoralizowanie policji oraz brak autorytetu państwa wśród lokalnej ludności. W związku z tym gen. Sikorski zaproponował natychmiastowe ogłoszenie stanu wyjątkowego na wschodnim pograniczu, a także uporządkowanie administracji, nadanie wojewodom specjalnych pełnomocnictw oraz militaryzację policji granicznej. Jednak Komitet Polityczny odrzucił wniosek ministra Sikorskiego, stwierdzając, iż napady te pomimo tego, że zagrażały bezpieczeństwu, nie były tak niebezpieczne, aby wprowadzać stan wyjątkowy²⁰. Przychylił się natomiast do stopniowego zmilitaryzowania policji na Kresach²¹.

Istotny wpływ na kształtowanie się II Rzeczypospolitej miała także sytuacja społeczno – gospodarcza. Rzeczpospolita, licząca 27 mln obywateli, była krajem wielonarodowym. Większość mieszkańców (70%) stanowili Polacy, natomiast wśród ludności niepolskiej najliczniejszymi grupami byli: Ukraińcy (4,5–5 mln), Żydzi (3 mln), Białorusini (1,5–2 mln) oraz Niemcy (900 tys.)²². Ukraińcy zamieszkiwali południowe Polesie, Wołyń i Galicję Wschodnią, należeli do kościoła prawosławnego lub grekokatolickiego. Byli to przede wszystkim chłopci (głównie małorolni). Ukraińcy, w odróżnieniu od reszty mniejszości narodowych, zamieszkujących teren II RP, byli świadomi swojej odrębności narodowej i często przejawiali zachowania separatystyczne (głównie inteligencja i młodzież). Przyczyniała się do nich głównie działalność kleru prawosławnego oraz nadmierna tolerancja polskich władz administracyjnych. Litwini zamieszkiwali północno-wschodnią część Kresów (Wileńszczyznę i część Suwalszczyzny). W przeważającej części była to ludność rolnicza (95%), posiadająca niewielkie gospodarstwa rolne, której przewodzili duchowni, nauczyciele, przedstawiciele wolnych zawodów i inteligencja. Na uwagę zasługuje litewski wywiad, którego działania były oceniane przez polskie służby, jako skuteczniejsze nawet od radzieckich. Żydzi, w odróżnieniu od reszty mniejszości, żyli na całym obszarze Rzeczypospolitej, głównie w miastach. Szacuje się, że na Kresach żyło ok. 30% tej populacji, a duża część była całkowicie lub częściowo spolonizowana. Służby graniczne odnosiły się bardzo krytycznie do tej mniejszości, zarzucając Żydom, iż „nadawali miastom i wsiom Kresów piętno rosyjskie”, gdyż naminnie posługiwali się językiem rosyjskim i wykazywali zainteresowanie ideologią komunizmu, a ponadto izolowali się od chrześcijańskiego oto-

²⁰ P. Stawecki, wyd. cyt., s. 15-18.

²¹ Wpływ na tę decyzję miało niewątpliwie obsadzenie przez Związek Radziecki granicy rosyjsko-polskiej przez Gosudarstwiennoje Polityczeskoe Uprawlenije (tzw. GPU) - formacją graniczną, uznawaną za jedną z najlepiej zorganizowanych i uzbrojonych w ówczesnej Europie. Szerzej zob. H. M. Kula, wyd. cyt., s. 26.

²² M. Paprocki, wyd. cyt.

czenia i byli bierni w sprawach kraju. Białorusini natomiast zamieszkiwali teren od północnej części Wołynia do południowej Wileńszczyzny. Większość z nich (80%) należała do kościoła prawosławnego. W przeważającej części byli to chłopci, którzy nie przejawiali specjalnej aktywności nacjonalistycznej, zapewne z powodu, iż ich świadomość narodowa dopiero się kształtowała²³.

Klęska federalistycznej koncepcji państwa Piłsudskiego, przyczyniała się do zwycięstwa koncepcji Dmowskiego, wedle której do Polski na wschodzie należało wcielić tyle ziem wraz z ludnością, ile tylko uda się spolonizować lub utrzymać w ryzach państwa unitarnego. W efekcie tego w II Rzeczypospolitej znalazły się mniejszości, które nie zawsze były lojalne wobec państwa polskiego, a często wręcz były mu wrogie²⁴. Należy podkreślić, iż w tym czasie województwa wschodnie należały do najslabiej rozwiniętych w całej Rzeczypospolitej. Dominujący przemysł drzewny i spożywczy został zniszczony w czasie wojny, a sieć dróg czy połączeń wodnych była znikoma. Województwa te należały również do najslabiej zaludnionych obszarów kraju. W 1921 r. zamieszkiwało je 15,3% ogółu ludności kraju (33 osoby na 1 km²), w których przeważała ludność wiejska (85,8% w 1931 r.). Bardzo poważnym problemem społecznym było bezrobocie i dużo niższy poziom życia niż w innych częściach kraju, co zaowocowało demoralizacją części mieszkańców, a nawet bandytyzmem. Nawiązując jeszcze do wielonarodowości państwa polskiego, trzeba wspomnieć, iż istniały w naszym kraju województwa, gdzie Polacy byli w mniejszości. Były to m.in. województwa: poleskie, stanisławowskie, tarnopolskie i wołyńskie. Struktura narodowa różniła się znacznie, nie tylko między województwami, ale także między powiatami, a nawet gminami. Poważne odłamy mniejszości narodowych postrzegały Polaków jako przeciwników i przeszkodę na drodze do niezawisłości narodowej, co umiejętnie podsycali polscy sąsiedzi²⁵. Dlatego też na Kresach Wschodnich wprowadzono osadnictwo wojskowe. Ludność zamieszkująca tamte tereny nie dawała rękojmi utrzymania tych obszarów, dlatego zaczęto tworzyć, głównie na byłych ziemiach rosyjskich, trwałe enklawy polskości, które miały podnieść poziom słabo rozwiniętych gospodarczo i kulturalnie ziem. W latach 1921–1924 zostało

²³M. Jabłonowski, *Polityczne i wojskowe przesłanki powołania do życia Korpusu Ochrony Pogranicza w 1924r.*, (w:) J. Prochwicz (red.), *Korpus Ochrony Pogranicza. Materiały z Konferencji Naukowej w 80 – rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 2005, s. 26-28.

²⁴J. Widacki, wyd. cyt., s. 286.

²⁵M. Jabłonowski, *Polityczne i wojskowe...*, s. 24-25.

utworzonych prawie 5,5 tys. osad wojskowych, nadając nabywcom prawo do prawie 100 ha ziemi²⁶.

Kolejnym elementem wpływającym na formowanie i zabezpieczenie granicy było ukształtowanie terenu, na którym owa granica się znajdowała. Licząca 2028 km granica wschodnia w większości należała do tzw. granic otwartych, przez co była łatwym celem penetracji. Znamiennym było również to, że w wielu miejscach linia graniczna rozdzieliła istniejące przed 1918 r. wsie i majątki, przerywając więzi rodzinne i sąsiedzkie²⁷.

4. Powstanie Korpusu Ochrony Pogranicza

Incydenty w Stołpcach i pod Łunińcem wymusiły na rządzie polskim reorganizację systemu ochrony wschodniej granicy. W sierpniu 1924 r. podczas obrad Komitetu Politycznego Rady Ministrów zdecydowano, iż konieczne jest powołanie jednego podmiotu odpowiedzialnego za ochronę granicy i bezpieczeństwa w pasie przygranicznym. Z urzędowych raportów jasno wynikało, iż „policja oglądała się na wojsko, a wojsko na policję, w skutek czego ani jedno ani drugie nie działało sprężysto”, w związku z czym należało zacząć wprowadzać projekt zmilitaryzowania policji na Kresach²⁸.

Tak zrodziła się idea nowej służby – oddziałów wojskowych, mających uprawnienia policyjne. Komitet Polityczny Rady Ministrów uchwalił przekształcenie policji państwowej w Korpus Wojskowej Straży Granicznej, który stanowić miał scentralizowany i samodzielny organ, będący na etacie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, złożony z oficerów i podoficerów zawodowych armii oraz szeregowych, których potrzebna liczba zatrzymana miała być z rocznika 1902, uzbrojony i wyekwipowany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych na rachunek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. 17 września 1924 r. Minister Spraw Wojskowych z Ministrem Spraw Wewnętrznych zatwierdzili, opracowaną przez Sztab Generalny, organizację Korpusu Ochrony Pogranicza, która zawierała zasady organizacji, etaty pokojowe dla dowództwa, dla batalionów i mniejszych pododdziałów, a także instrukcje dla dowódców. Istotnym jest, że w dokumencie tym po raz pierwszy pojawia się nazwa „*Korpus Ochrony Pogranicza*”.

²⁶ P. Stawecki, wyd. cyt., s. 13-14.

²⁷ M. Jabłonowski, *Polityczne i wojskowe...*, s. 29.

²⁸ J. Widacki, wyd. cyt., s. 288-290.

Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza. Źródło:

<http://www.kresy.pl/kresopedia/historia/archiwalia?zobacz/korpus-ochrony-pogranicza-2,39339#f,39386>, [luty 2012 r.].

Natomiast 14 października 1924 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Minister Spraw Wojskowych wydali decyzję o przyjęciu sformowanych specjalnie dla KOP oddziałów armii, które rozpoczęły służbę ochraniając granicę z ZSRR, Łotwą i Litwą, przyjmując jednocześnie odpowiedzialność na utrzymanie bezpieczeństwa i porządku w pasie granicznym. Trzy pierwsze brygady już jesienią 1924 r. obsadziły granicę wschodnią.

Dodać trzeba jeszcze, że Korpus Ochrony Pogranicza przez cały okres swego istnienia działał bez ustawowej podstawy prawnej, co prawda przygotowany był projekt ustawy o KOP, ale nie został on nigdy uchwalony ani też wydany w formie rozporządzenia z mocą ustawy. Dopiero ustawa z 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym wymieniała Korpus, jako jednostkę organizacyjną wojska²⁹.

Zadania Korpusu Ochrony Pogranicza

Najważniejszym zadaniem Korpusu Ochrony Pogranicza była szeroko pojęta ochrona granicy państwowej, którą należało postrzegać w dwóch aspektach – czasu pokoju i wojny. W czasie pokoju działania

²⁹ J. Widacki, wyd. cyt., s. 290-295.

KOP-u skupiały się wokół: ochrony znaków i urządzeń granicznych, zwalczania nielegalnego przekraczania granicy, przemytu i wykroczeń skarbowych, a także współdziałania z innymi organami granicznymi i wojskowymi. Natomiast w czasie wojny zadaniem KOP-u było współdziałanie z armią w osłonie własnej mobilizacji i koncentracji na jak najszerszej obserwacji przeciwnika, dzięki której wojsko mogłoby odtworzyć jego zgrupowanie. Trzeba jednak podkreślić, że Korpus nie wykonywał tylko zadań o charakterze ściśle wojskowym, ale również realizował zadania polityczne, wywiadowcze, gospodarcze, kulturalno – oświatowe i wychowawcze.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-W-1743

*Zmiana warty posterunków KOP na granicy polsko – łotewskiej.
Źródło: <http://www.audiovis.nac.gov.pl/obraz/75369/>, [luty 2012 r.].*

Na szczególną uwagę zasługuje działalność kulturalno – oświatowa i wychowawcza, realizowana nie tylko na potrzeby własne, ale również na potrzeby miejscowej ludności, której celem było zwalczanie analfabetyzmu, podnoszenie poziomu cywilizacyjnego oraz pomoc najuboższym. Wszystkie te działania miały za zadanie ugruntowywać narodowość polską. Korpus Ochrony Pogranicza przez kilka lat podlegał dwóm ministerstwom – Ministerstwu Spraw Wewnętrznych – w zakresie finansowania i Ministerstwu Spraw Wojskowych – w zakresie personal-

nym i organizacyjnym. Sytuacja ta zmieniła się po tzw. przewrocie majowym w 1926 r. Odtąd Korpus podlegał także marszałkowi Piłsudskiemu, jako Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych, ale tylko w zakresie przygotowań do zadań wojennych oraz wywiadu i kontrwywiadu³⁰.

W skład Korpusu wchodził wyselekcjonowany oficerowie. Żołnierzom z poboru również stawiano wysokie wymagania – miały to być osoby o „wyższym poziomie ogólnym”, piśmienne, nie pochodzące ze „100 km pasa granicznego województw wschodnich”, narodowości polskiej. Dotrzymanie wymogu piśmiennictwa w okresie międzywojennym było niezwykle trudne, jednak odsetek analfabetów w KOP-e (15%) był dużo niższy niż w reszcie Sił Zbrojnych (20%). Żołnierze Korpusu pochodzili głównie z województw zachodnich i centralnych, jedynie w drodze wyjątku wcielano rekrutów ze wschodu, ale tylko narodowości polskiej i jedynie do piechoty lub lekkiej artylerii³¹. Istniały szczególne limity narodowościowe dla poszczególnych formacji KOP. W łączności mogli służyć wyłącznie Polacy, w piechocie i kawalerii do 10% składu mogli stanowić żołnierze reprezentujący mniejszość niemiecką, w artylerii i saperach do 5% żołnierzy mogło być narodowości ukraińskiej lub białoruskiej łącznie. Wszyscy żołnierze byli przeszkalani w jednostkach liniowych wojska, a następnie zaczynali służbę w jednostkach i pododdziałach KOP. Wszystkie jednostki, począwszy od strażnic, aż po brygady, przyjmowały nazwy miejscowości lub obszarów geograficznych, w których stacjonowały. Stany liczebne były wysokie, a tym samym zbliżone do stanów wojennych w Siłach Zbrojnych. Łącznie etat w KOP wynosił ok. 29 tys. żołnierzy i był porównywalny z etatem Policji Państwowej w całej Polsce. Po rozbudowanie i dozbrojeniu Korpus w całości przejął zadania ochrony granicy. Wprowadzono również nową taktykę obrony, polegającą na aktywnym patrolowaniu pasa granicznego, a nie pasywnym skupianiu się wokół strażnic³².

Struktura organizacyjna Korpusu

W całej historii Korpusu Ochrony Pogranicza można wyróżnić trzy etapy jego funkcjonowania, tj. 1924–1929, 1929–1935 i 1935–1939. W całym tym okresie podstawową jednostką taktyczną Korpusu był batalion piechoty, składający się z drużyny dowódcy, plutonu łączności i trzech do pięciu kompanii strzeleckich, oraz szwadron kawalerii, składający się z drużyny dowódcy, dwóch plutonów (po 4 sekcje) i drużyny ckm.

³⁰ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna...*, s. 7-43.

³¹ J. Widacki, wyd. cyt., s. 293-294.

³² Tamże, s. 294.

W pierwszym okresie istnienia Korpus składał się z 24 batalionów piechoty, 20 szwadronów kawalerii, pododdziałów saperów oraz łączności i żandarmerii. Siedziba dowództwa mieściła się w Warszawie, tak samo jak sztabu, służby uzbrojenia, łączności, saperów, weterynarii, zdrowia, intendentury, służby taborów i budownictwa, kwatermistrzostwa oraz centrali wywiadu. Korpus podzielony był na sześć brygad, których zasadnicza część sformowana była przez pułk piechoty i kawalerii, dyslokowane na terenie okręgów korpusów: nr I (Warszawa), II (Lublin), III (Grodno), VI (Lwów) i IX (Brześć nad Bugiem)³³.

Dowódca brygady miał do dyspozycji sztab, złożony z: szefa sztabu z oficerami sztabu, intendenta brygady, szefa łączności i kierownika kancelarii. Poza wymienionymi jednostkami, dowódca KOP dysponował dywizjonem żandarmerii, rozdzielonym plutonami do poszczególnych brygad: „Podole” – Czortków, „Wołyń” – Łuck, „Polesie” – Łachwa, „Nowogródek” – Baranowicze, „Wilno” – Wilno, „Grodno” – Grodno. Dysponował także dwiema szkołami – Centrum Wyszkożenia Żandarmerii w Grudziądzu oraz Centralną Szkołą Podoficerską w Osowcu, oddziałem i szkołą psów meldunkowo – śledczych oraz stacją gołębi pocztowych³⁴. Ochrona granicy zorganizowana była w tzw. systemie kordonowym. W związku z tym pogranicze podzielono na pasy ochronne, które przydzielone były poszczególnym brygadam. Pas graniczny wynosił ok. 30 km i był tzw. strefą współdziałania z władzami administracyjnymi (w odróżnieniu od strefy granicznej, która była strefą ścisłego działania KOP). Pas graniczny poszczególnych brygad, dzielił się na odcinki baonów, a te na pododcinki kompanijne, które z kolei dzieliły się na pododcinki strażnic, które były podstawowymi jednostkami służby i wynosiły 6–10 km. Załogę takiej strażnicy stanowiła ok. 11 osobowa drużyna piechoty i jeden lub dwa psy. Baony graniczne, poza kompaniami granicznymi, składały się z kompani odwodowych, kompani ckm oraz plutonu łączności, jednak ich organizacja nie była jednolita. W skład baonu odwodowego wchodziły kompanie strzeleckie i szkolne strzeleckie, kompanie ckm i pluton łączności. Pierwsze trzy brygady rozpoczęły służbę już w listopadzie 1924 r. (pierwsza „Zdołbunów” – województwo wołyńskie, druga „Baranowicze” – nowogródzkie, trzecie „Wilejka” – wschodnia część województwa wileńskiego). W kwietniu 1925 r. czwarta brygada „Czortków” objęła swoim zasięgiem działania województwo tarnopolskie, a piąta „Łachwa” – poleskie. W tym czasie przekazano KOP 1416 km granicy do ochrony. W marcu 1926 r. szósta brygada „Grodno” zaczęła ochraniać granicę od strony Łotwy i Litwy (583 km), a w listopadzie 1927 r. oddziały

³³ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna...*, s. 51-52.

³⁴ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna...*, s. 52-54.

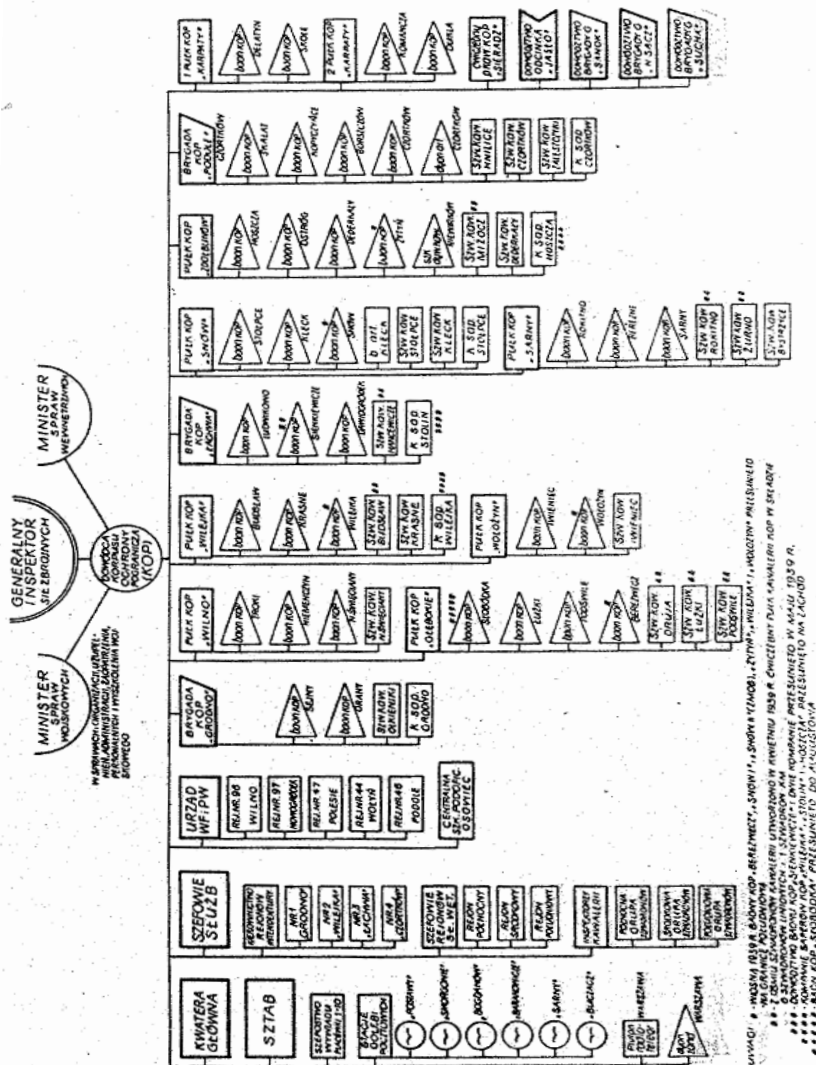
KOP obsadziły suwalski odcinek granicy polsko – wschodniopruskiej (66 km) oraz polsko – rumuńskiej wzdłuż Dniestru. W ten sposób KOP pełnił straż na ponad 2200 km, czyli ok. 2/5 granic RP. W odniesieniu zarówno do zasobów kadrowych, jak i materiałowych, zaplecze Korpusu stanowiła armia. W pierwszym okresie wystawiła ona dla Korpusu dowództwo, 6 dowództw brygad, 2 dowództwa półbrygad, 24 baony graniczne, 5 baonów odwodowych i 20 szwadronów kawalerii³⁵.

Latem 1929 r. Korpus przeszedł reorganizację. Poza 6 brygadami, utworzono 6 dowództw pułków oraz nowe bataliony, a także pododdziały specjalne. Brygady otrzymały nazwy: „Grodno”, „Wilno”, „Nowogródek”, „Polesie”, „Wołyń”, „Podole”, a pułki: „Głębokie”, „Wołożyn”, „Wilejka”, „Czortków” i „Sarny”. Stany liczebne KOP-u nadal były bardzo wysokie, zbliżone do etatów wojennych i wynosiły w tym czasie około 27 tys. ludzi. Trzeci etap istnienia KOP przypadał na lata bezpośrednio poprzedzające wojnę. W 1937 r. rozwiązano brygady: „Wilno”, „Nowogródek” i „Wołyń” oraz pułk „Czortków”, a na ich miejsce powołano pułki „Wilno”, „Snów”, „Zdołbunów” i dwa nowe bataliony „Berezwecz” i „Wilejka”. W tym samym roku również ostatecznie zorganizowano artylerię. Utworzono dywizjon artylerii lekkiej „Czortków”, włączony do Brygady Podole oraz baterię „Kleck”, którą później włączono do pułku „Snów”, a także baterię „Osowiec” w Centralnej Szkole Podoficerskiej KOP w Osowcu. Ostatnia reorganizacja miała miejsce tuż przed II wojną światową i związane była z przyłączeniem Rusi Zakarpackiej do Węgier, a tym samym powstaniem granicy polsko-węgierskiej i zmianą dotychczasowego podziału ochrony granic między Korpusem Ochrony Pogranicza a Strażą Graniczną (występ suwalski przejęła Straż Graniczna, natomiast KOP przejął granice polsko-węgierską). Na pograniczu z Rusią Zakarpacką w grudniu 1938 r. utworzono najpierw Pułk „Karpaty” (z trzema batalionami „Skole”, „Dolina”, „Worochta”), a w lipcu 1939 r. utworzono 2. Pułk Karpaty (z dwoma batalionami „Komańcza” i „Dukla”)³⁶.

Od początku wiosny 1939 r. rozpoczął się proces oddawania jednostek KOP do dyspozycji Wojska Polskiego. W połowie 1939 r. Korpus składał się z: 3 dowództw brygad, 9 dowództw pułków, 35 batalionów piechoty, 1 dywizjonu i 19 szwadronów kawalerii, 1 dywizjonu i 2 baterii artylerii, 6 kompanii saperów oraz dywizjonu żandarmerii. Stan osobowy formacji w tym czasie wynosił 857 oficerów, 3282 podoficerów i 19160 szeregowych, a także 350 pracowników cywilnych, co oznaczało prawie

³⁵ Tamże, s. 54-56.

³⁶ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna...*, s. 56-58.

Organizacja Korpusu Ochrony Pogranicza (1939 r.). Źródło: L. Grochowski, Organizacja ochrony granic II Rzeczypospolitej, (w:) L. Grochowski (red.), Ochrona granic państwa w końcu XX wieku. Materiały z konferencji II, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 1993, s. 41.

³⁷ Tamže, s. 59-60.

Dowódcy KOP-u

W pierwszym etapie organizacji KOP dowódcą mianowano gen. bryg. Henryka Minkiewicza, który wcześniej dowodził 4. Dywizją Piechoty. Pełnił on funkcję do 7 maja 1929 r. Drugim dowódcą został gen. bryg. Stanisław Tessaro, były dowódca 1. Brygady Legionów z 1914 r. Pod koniec 1930 roku na kolejnego trzeciego dowódcę KOP wybrano płk Jana Kruszewskiego, będącego poprzednio dowódcą 1. Dywizjonu Piechoty, rok później awansowano go do stopnia generała brygady. Generał Kruszewski dowodził Korpusem do końca sierpnia 1939 r. W przededniu napaści Niemiec, 31 sierpnia 1939 r. nowym i ostatnim dowódcą KOP został gen. bryg. Wilhelm Orlik-Rückemann, który od października 1938 r. pełnił funkcję zastępcy dowódcy KOP³⁸.

Podsumowanie

Od początku istnienia państwa Polskiego ochrona wschodniej granicy stwarzała wiele problemów. Zmuszało to rządzących do powoływania specjalnych formacji, jak obrona potoczna czy wojsko kwarciane, których głównym zadaniem była ochrona właśnie tych terenów. Również po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r., z uwagi na szczególne zagrożenie wschodniego pogranicza, zdecydowano o utworzeniu dwóch odrębnych systemów ochrony granicy. Pierwszy obejmował granicę wschodnią, drugi natomiast zachodnią, południową i północno – zachodnią. Pomimo specjalnego uregulowania ochrony granicy wschodniej, jej zabezpieczenie było tak dużym wyzwaniem, iż w ciągu 6 lat od odzyskania niepodległości formacje powoływane do jej ochrony zmieniały się kilkakrotnie.

Wpływ na to niewątpliwie miała sytuacja panująca na tych terenach po 1918 r., a szczególnie negatywny stosunek ludności zamieszkującej wschodnie pogranicze do Państwa Polskiego, a także zacofanie tych ziem w stosunku do reszty kraju. Dopiero powołanie do życia Korpusu Ochrony Pogranicza wpłynęło na poprawę sytuacji w tamtym rejonie.

Korpus Ochrony Pogranicza przez cały okres swojego istnienia był niezwykle ważnym elementem systemu bezpieczeństwa II RP. Wykonywał on bardzo istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa zadania o charakterze zarówno wojskowym i policyjnym, jak i kontrwywiadowczym – wywiadowczym. W jego szeregach służyła elita polskich żołnierzy,

³⁸ B. Silicki, *Korpus Ochrony Pogranicza w 80 rocznice powstania*, Rodowód 2004, nr 9/10 (105/106), s. 14-15.

świetnie wykształcona i wyszkolona, posiadająca niezbędne doświadczenie. Korpus miał status jednostki specjalnej różniącej się, głównie w sferze wykonywanych zadań, od jednostek Wojska Polskiego czy Policji Państwowej. Działał on na specyficznym terenie, który zamieszkiwały wrogie Państwu Polskiemu mniejszości narodowe. Wykonywał nie tylko zadania stricte militarne czy polityczne, ale również społeczne, mające na celu przywiązanie niepolskiej ludności do państwa polskiego.

Funkcjonowanie Korpusu Ochrony Pogranicza jest dobitnym przykładem polskiej myśli strategicznej i techniczno – taktycznej. W młodej Rzeczypospolitej, w której kształtowały się dopiero podstawy funkcjonowania państwa, sformowanie KOP-u odpowiedzialnego za bezpośrednie bezpieczeństwo granicy, świadczy o potędze owej myśli, co zweryfikowane zostało podczas kampanii wrześniowej. A profil żołnierza Korpusu po dziś dzień jest wzorem do naśladowania dla wielu funkcjonariuszy, nie tylko formacji granicznych.

BIBLIOGRAFIA

Dominiczak H., *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966–1996*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1997.

Grochowski L., *Losy żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza po 1 września 1939*, (w:) Majer P., Misiuk A. (red.), *Losy policjantów polskich po 1 września 1939*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 1996.

Jabłonowski M., *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Oficyna Wydawnicza ASPRA–JR, Warszawa 2002/2003.

Kula H. M., *Polska Straż Graniczna w latach 1928–1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Misiuk A., *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011.

Paprocki M., *Wpływ stosunków polsko–niemieckich na powstanie Straży Granicznej w 1928 roku*, www.cs.strazgraniczna.pl

Prochwicz J. (red.), *Korpus Ochrony Pogranicza. Materiały z Konferencji Naukowej w 80 – rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 2005.

Prochwicz J., Z. J. Kępa, *ABC formacji granicznych II Rzeczypospolitej*, www.cs.strazgraniczna.pl

Silicki B., *Korpus Ochrony Pogranicza w 80 rocznicę powstania*, *Rodowód* 2004, nr 9/10 (105/106).

Śleszyński W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno–wschodnich II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2007.

Widacki J., *Korpus Ochrony Pogranicza (1924–1939) – formacja ochrony granic oraz ochrony porządku i bezpieczeństwa we wschodnim pasie przygranicznym*, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka* 2008, nr 1–2.

Abstract

In the article presents the formation of border protection The Second Republic of Poland – The Border Protection Corps. Describes the history of this formation and the reasons for its creation, the task of the Corps, its organizational and functional structure.